

INSEMNĂRI PE MARGINEA CONCEPȚIEI ISTORICE A LUI CONSTANTIN GIURESCU

MARIN BADEA

Istoria ca știință în viguroasa ei accepțiune marxistă, iar în ultimul timp chiar și a unora din orientările nemarxiste, înseamnă o oglindire a imaginilor despre societatea umană în devenirea ei continuă, despre ansamblul formelor de expresie a creației materiale și spirituale făurite de ani, a relațiilor dintre indivizi ori clase sociale, cu corolarul lor inevitabil : psihologic, mentalități, obiceiuri ș.a.m.d. Toate acestea urmînd a fi oglindite nu ca imagini izolate, juxtapuse sau „înseriate“ în funcție de timp și spațiu, ci ca o imagine globală, de ansamblu, în care diferitele elemente componente se explică punînd în evidență intercon-
diționările reciproce dintre ele.

Pornindu-se de la un asemenea concept modern și științific despre istorie ca știință, foarte succint redat aici, poate chiar „schematic“, este fără îndoială că și tendințele procesului cunoașterii istorice contemporane au suferit și suferă modificări, accentul fiind pus din ce în ce mai mult pe acele preocupări care sînt în măsură a releva esențialul existenței omului ca ființă istorică : produsele actului său creator ; altfel spus, creația sa materială și spirituală obținută în contextul unor relații social-economice istoricește determinate. Iată de ce ni s-a părut atît de potrivită inițiativa organizatorilor prezentei manifestări științifice de a marca semicentenarul activității muzeistice vrîncene punînd în evidență bogatele urme de cultură materială și spirituală ale omului care a trăit, a muncit și a înnoibat aceste plaiuri de legendă nu numai cu fapta creatoare, dar și cu gîndul, cu aspirația cutezătoare căreia, în prezent, îi conferă împliniri concrete dintre cele mai durabile.

În contextul manifestării științifice la care am fost invitați să participăm de generoasele noastre gazde, vă rog să-mi permiteți a schița foarte pe scurt, elementele de bază ale concepției istorice care l-a călăuzit pe cunoscutul istoric din perioada de început al secolului nostru, Constantin Giurescu. Este o opțiune personală determinată de cîteva considerente : 1) A fost profesor de istorie aici la Focșani, timp de 4 ani, 1898—1902 ; 2) există, cum bine știm cu toții, o legătură directă între gîndirea istorică și concepția prin prisma căreia se realizează o expoziție muzeală ; 3) în sfîrșit, ca acte de creație spirituală și ca vehiculatori de cunoștințe istorice, atît cartea de istorie cît și muzeul au adus și aduc o contribuție esențială la formarea și dezvoltarea conștiinței istorice, implicit a celei politice și ideologice.

Constantin Giurescu și-a desfășurat activitatea științifică și didactică în primele două decenii ale secolului nostru după ce realizase studii strălucite în țară și la Viena. Le-a făcut într-un climat spiritual dominat de curentul pozitivist și care în istoriografie s-a tradus întii de toate printr-un efort de investigație și de dezvăluire a unor surse documentare cât mai bogate; de analiză riguroasă a acestora, îndeosebi a celor de factură literară, istoricii străduindu-se a demonstra mai întii autenticitatea lor și pe această bază gradul de veridicitate a faptelor relatate. Critica severă a izvoarelor, cu precădere a celor din epoca medievală, cu ajutorul tehnicii minuțioase a paleografiei, a diplomatiei, heraldicii și a altor metode desprinse de istoricii noștri, mai ales în cadrul universităților germane, a caracterizat din plin activitatea lui Constantin Giurescu. El a adus, din acest punct de vedere, contribuții esențiale la studierea cronicilor medievale moldovene și muntene dovedind paternitatea reală a unora (Cronica lui Radu Popescu — Istoriile domnilor Țării Românești) relațiile dintre diferite cronică, cele moldovene mai ales etc. Aportul său în ceea ce privește clasificarea și notarea simbolică a manuscriselor sau grupelor de manuscrise a fost, fără nici un dubiu, esențial; un aport recunoscut și reluat de toți cei care au revenit asupra literaturii istorice medievale românești, deopotrivă istorici și istorici ai literaturii, până în zilele noastre.

Cei mai mulți dintre istoricii noștri pozitiviști de la A. D. Xenopol, Dimitrie Onciul și Ioan Bogdan, la marele savant Nicolae Iorga, pentru a aminti doar figurile cele mai proeminente ale istoriografiei române din perioada de sfârșit al secolului XIX și început al secolului nostru, au desfășurat o muncă susținută pentru reconstituirea istoriei politice și militare a poporului nostru, pentru stabilirea cât mai exactă a dimensiunilor faptelor zise indubitabile ceea ce a făcut și Constantin Giurescu. Ce-i drept, Constantin Giurescu într-o proporție mai redusă s-a ocupat de istoria politică și într-o măsură mult mai mare a abordat istoria socială a românilor în evul mediu. În principalele sale lucrări de istorie socială intitulate *Vechimea rumâniei în Țara Românească și legătura lui Mihai Viteazul, Despre rumâni* și cea *Despre boieri*, el a reușit să rețină cu lux de amănunte, să susțină și să argumenteze convingător, sprijinit pe surse documentare cât mai multe, existența claselor sociale și a unor păături sociale în evul mediu, să releve originile lor îndepărtate; a căutat să descifreze cât mai riguros aspectele semantice ale diferiților termeni întâlniți în documente, ceea ce, fără îndoială, că a fost o operă deosebit de utilă. A ajuns să intuiască adevăruri de istorie socială românească pe care cercetări ulterioare, inclusiv cele de factură marxistă, în linii generale le-au validat. Așa este, de exemplu, interpretarea conform căreia rumânia trebuia privită, așa cum scrie istoricul Constantin Giurescu, „ca o stare introdusă prin abuz de către boieri“. O stare care-și avea „existența ei anterioară“, în timp, așezământului lui Mihai Viteazul astfel încât așezământul acestuia, statornicind că un rumân „nu mai aparținea fostului său stăpîn, ci proprietarului moșiei unde-l apucase decretarea lui“, nu era altceva decât „o consfințire a stării de fapt“¹

Conduc de conținutul documentelor, dar într-o manieră empirică, specifică metodologiei pozitiviste, care cerea să se releve „faptul istoric pozitiv“ riguros reconstituit, în baza unor atestări documentare sigure,

Constantin Giurescu a reușit să înfățișeze multe aspecte concrete ale relațiilor sociale în evul mediu, să releve multe din fațetele acestora între care formele de exprimare a conținutului prelevările economice, desemnate cu termenii întâlniți în documente (*găleata* și *datul* pentru obligațiile în natură ale rumânilor, respectiv renta în natură, *lucrul* sau *claca* pentru ceea ce numim astăzi cu un termen marxist concret —, renta în muncă). Dar atît metoda ca atare, cît și ideologia, concepția-i idealistă, de factură junimistă, nu i-au permis istoricului nostru să vadă dincolo de text și de înfățișarea fenomenală a relațiilor sociale conținutul lor economic și încărcătura lor antagonistă. Ca atare, el n-a putut ajunge la descifrarea dinamicii interne a acestor relații și la izvorul însuși al mișcării istorice. El, de pildă, în mod eronat a ajuns să înfățișeze obligații ale țăranilor către boieri cum erau „găleata”, „datul” sau „lucrul”, la care ne-am referit deja mai sus, ca fiind însușite de clasa dominantă doar în virtutea „unei datini binecunoscute. Altfel spus, ca obligații acceptate benevol de către țărani, care n-ar fi provocat „neînțelegeri” și aceasta în ciuda faptului că chiar documentele invocate de autor conțineau, aproape invariabil, îndemnul autorității domnești, adresat țăranilor vizați, de a fi ascultători și a face tot ce le-ar fi poruncit stăpînii lor². Ba mai mult, istoricul Constantin Giurescu a atribuit poruncii domnești către țărani de a fi, „ascultători” un sens restrictiv — acela că „ascultarea privește exclusiv lucrul” cînd de fapt privea ansamblul obligațiilor impuse de boieri țăranilor dependenți. Este aceasta o tentă de interpretare idilică sau idealizantă a relațiilor dintre forțe sociale antagonice în ciuda faptului că aceleași mărturii îl obligau să rețină existența unor forme de constrîngere fizică a țăranilor pentru a-i determina să-și achite obligațiile între care nu lipsea, de pildă, bătaia.

Tot în mod eronat istoricul Constantin Giurescu credea și scria negru pe alb că „situația rumânului”, a țăranului aservit, era „mai bună decît aceea a omului liber”. Era expresia gîndurilor, a concepției și ideologiei unui istoric junimist care s-a străduit să justifice și să argumenteze cu imagini istorice anume selectate o practică politică de tip conservator ce nega, la începutul secolului nostru, dreptul istoric al țăranului asupra pămîntului pe care-l muncea, de a justifica menținerea sistemului de relații existent în lumea satului românesc generat de persistența marelui latifundiu și a unui mare număr de țărani care, din lipsa pămîntului necesar ca proprietate a lor, erau obligați a pune în valoare proprietatea moșierească în condițiile unei exploatare economice extrem de dure. Așa trebuie să ne explicăm de pildă încercarea istoricului Constantin Giurescu de a „demonstra” că de-a lungul timpului, al epocii medievale desigur, „Singura datorie pe care stăpînul o cere, ori vrea să o impună aceluia pe care-l socotește ca rumânul său este lucrul” și acesta limitat. Sau cînd ține să „demonstreze”, invocînd textele documentelor într-o manieră pur subiectivă, că ceea ce datorau țăranii rumâni către boieri era în conformitate cu ceea ce a fost „legea bătrînă”, sau legea „de mai înainte vreme”, ori „cum e legea rumânilor”, „cum este legea și obiceiul rumânilor”. Altfel spus, o realitate socială concretă era văzută doar

1 C. Giurescu, *Studii de istorie socială*, 1943, p. 11—12.

2 *Ibidem*, p. 187—190.

ca o consecință a unui drept nescris, cînd de fapt dreptul ca atare era o oglindă în care-și găsea reflectarea, consfințirea în ultima instanță, o anume realitate socială.

Nu numai atît, dar în condițiile în care istoricii pozitivîști, în cazul nostru Constantin Giurescu, nu realizau, pe lîngă critica filologică, și una ideologică, de conținut, pe marginea documentelor folosite, le era imposibil să rețină adevărata semnificație istorică a cutumelor juridice și în general a elementelor de suprastructură pe care puneau în evidență orînduirea feudală. De aceea s-a putut reține doar cîte un adevăr parțial din prezentarea diferitelor elemente juridice oglindite de documente, scăpîndu-se din vedere esența fenomenului în discuție. Oricum, elementul de constrîngere pe care-l conțineau unele norme de drept consuetudinăr și de care se sluzea clasa dominantă pentru apărarea intereselor ei economice și politice, era eludat de Constantin Giurescu, el reținînd doar caracterul de izvor istoric, și aceasta într-un anume sens, cînd scria : „Faptul că rumânia se întemeia pe dreptul consuetudinăr, a cărui origine datează din epoca anterioară întemeierii Principatelor, constituie cea mai bună dovadă despre vechimea ei“³.

În încheierea prezentelor însemnări pe marginea concepției istorice a lui Constantin Giurescu să mai reținem un aspect esențial pentru natura ca atare a gîndirii istorice pozitiviste și anume : lipsa oricărei critici de natură ideologică la adresa documentelor care se știe că erau în marea lor majoritate o emanație a cancelariei sau bisericii și, ca atare, reflectau interesele clasei dominante. În consecință, istoricul Constantin Giurescu, ca și altor confrăți ai timpului, i-a fost imposibil să ajungă a dezvălui natura relațiilor interumane în epoca cercetată, nici conținutul și sensul propriu zis al mișcării istorice. Iată de ce concluziile la care ajungea în legătură cu un fenomen sau altul nu reflectau îndeajuns realitatea și ne apar astăzi ca fiind în bună măsură un simplu discurs ideologic, o justificare a unei realități derivate din cea pe care se străduia s-o oglindească istoric. Iată și un exemplu concret. Vrînd să demonstreze că actul legării de glie a țăranilor, semnat de Mihai Viteazul, despre care avem cunoștință din alte documente decît cel semnat de marele domn, un original încă necunoscut, nu era real nu ca document fizic ci ca elemente de conținut, Constantin Giurescu a gîndit că de fapt un asemenea document nici n-a existat și nici n-a trebuit să existe. Și aceasta pentru simplul fapt că n-a fost nevoie de el întrucît „rumânia“ exista din moși strămoși, că, dacă n-ar fi fost așa, documentele secolului XVIII n-ar fi invocat-o ca realitate. Deci, pentru Giurescu, și nu numai pentru el, ideologia era o oglindă exactă a realității, n-avea și o funcție mistificatoare, alienantă. El putea să scrie, poate că și convins de ceea ce comunica cititorilor săi : „Părerea boierilor din secolul al XVII-lea că rumânii existau din cea mai adîncă vechime și că ei se subînțeleg totdeauna în actele în care e vorba de sate boierești și mănăstirești nu era o părere de circumstanță, determinată de interese de clasă, ea se sprijinea pe o recunoscută tradițiune. Boierii nu făceau decît să repete ceea ce auziseră de la înaintașii lor“⁴.

3 *Ibidem*, p. 209.

4 *Ibidem* p. 20.

În ciuda unor asemenea carențe de concepție și de metodologie a cunoașterii, opera istoricului Constantin Giurescu prezintă încă interes pentru cunoașterea istorică, sigur cu amendamentele ce se impun, dar mai ales pentru cunoașterea istoriei științei istorice din țara noastră. Fiindcă, orice s-ar spune, realizările de ieri și de azi, ca și cele de viitor în domeniul cunoașterii istoriei medievale românești, îndeosebi a istoriei sociale în epoca respectivă, înscriu și vor înscrie printre punctele lor de sprijin și opera lui Constantin Giurescu. Peste opera lui ca și a altor predecesori, chiar dacă nu ne putem apleca întotdeauna cu un sentiment de pioșenie, în schimb cu interes, cu spirit de discernămint și un acut simț critic propriu gândirii metodologiei marxiste, vom fi obligați s-o facem, acesta fiind unul din elementele de garanție că propria noastră contribuție la mersul inexorabil al cunoașterii nu va fi ceva efemer, ci o formă, fie și modestă, pe lângă care să nu treacă indiferenți atât contemporanii cât și urmașii noștri.

NOTES SUR LA CONCEPTION HISTORIQUES DE C. GIURESCU

R E S U M É

L'auteur souligne les éléments principaux de la conception historique de Constantin Giurescu, en soulignant sa contribution au développement de la science historique en Roumanie.

On met en évidence la contribution de Constantin Giurescu dans l'étude anciennes chroniques moldaves et valachques — surtout pour ce qui est de leur paternité — ainsi que son rôle dans la recherche sur la notation symbolique des anciens manuscrits.

On souligne aussi la contribution de cet historien dans la recherche des problèmes „speciaux“ de l'histoire roumaine, de l'histoire de notre moyen-âge etc.

Cet ouvrage présente un intérêt à part, en tenant compte que l'historien Constantin Giurescu a commencé son activité didactique dans la ville de Focșani (1898—1902).